

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

СІРОТКІНА МАРІЯ ВЯЧЕСЛАВІВНА

УДК343.13

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА КОМПРОМІС
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук**

Київ–2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Науково-дослідному інституті публічного права

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Удалова Лариса Давидівна,
Національна академія внутрішніх справ,
директор інституту підготовки керівних кадрів та підвищення кваліфікації

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України

Аленін Юрій Павлович,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального процесу

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Погорецький Микола Анатолійович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
проректор з науково-педагогічної роботи

доктор юридичних наук, професор

Басиста Ірина Володимирівна
Львівський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики

Захист відбудеться 16 вересня 2021 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.05 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03035, Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: 03035, Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «16» серпня 2021 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Д.О. Савицький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Трансформація, яку нині переживає людство, призводить до фундаментальних змін у будь-якій сфері суспільного життя. Не стоїть осторонь цих процесів і Україна. Продиктовані вимогами часу зміни, ренесанс ідей гуманізму, як світоглядної основи суспільства, призводить і до реформ у сфері кримінальної юстиції, змінюючи та впроваджуючи нове у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство.

Кримінальне судочинство може відповідати своєму призначенню за наявності у ньому ефективного юридичного механізму подолання та усунення конфлікту, який виник у результаті вчинення кримінального правопорушення. Законодавець знаходиться в постійному пошуку нових дієвих способів реагування держави і суспільства на кримінальні правопорушення та протидії злочинності, враховуючи певні негативні наслідки неефективності застосування лише традиційного кримінального переслідування і покарання.

Дієвим способом вирішення конфлікту, який виник у результаті вчинення кримінального правопорушення, може бути застосування у кримінальному провадженні, поряд із традиційними, й компромісних процедур, ефективність яких доведена досвідом правозастосування чи не в усіх прогресивних державах світу з усталеними правовими традиціями.

Зростання наукового інтересу до цієї проблеми можна пояснити концептуальною зміною підходів законодавця до регулювання процесуального порядку здійснення кримінального судочинства, його гуманізацією, відмовою від концепції визнання абсолютної пріоритетності публічних інтересів, у зв'язку з чим настало суттєве розширення дії засади диспозитивності. Це знайшло безпосередній прояв, насамперед, у запровадженні нових юридичних процедур, де акцент робиться на прагматизмі та появі права на компроміс у кримінальному судочинстві.

Формами реалізації права на компроміс у кримінальному процесі є можливість досягнення угоди про примирення між потерпілим і підозрюваним, обвинуваченим, або угоди про визнання винуватості, звільнення особи від кримінальної відповідальності, що значно впливає на якість і швидкість досудового розслідування та здійснення правосуддя. Усе більшої актуальності набуває необхідність упровадження процедури медіації на шляху до примирення.

Вказані інститути є відносно новими у кримінальному процесі України, однак окремі елементи домовленостей щодо застосування примирливих і компромісних процедур, які притаманні сьогоdnішньому праву на компроміс, мали місце ще в давні часи та, пізніше, знайшли своє відображення в таких пам'ятках права, як «Руська Правда», «Права, за якими судиться малоросійський народ» та ін. Отже, право на компроміс існувало ще задовго до появи наявних механізмів його реалізації у кримінальному судочинстві й притаманне нашій автентичній ментальності та духовності.

Значний внесок у розробку теоретичних і практичних аспектів вказаної проблематики здійснили Ю. П. Аленін, Р. Ф. Аракелян, І. В. Басиста, Ю. В. Баулін, А. В. Біцай, С. В. Бобровник, М. Й. Вільгушинський, С. Г. Волкотруб, І. В. Гловюк,

В. О. Гринюк, В. В. Землянська, І. О. Кісліцина, С. А. Крушинський, В. С. Кузьмічов, Є. О. Курта, О. О. Лесяк, В. В. Луцик, Я. П. Любченко, Ж. В. Мандриченко, Ю. І. Микитин, В. В. Назаров, Н. В. Нестор, Р. В. Новак, І. В. Паризький, О. В. Перепадя, Є. В. Повзик, М. А. Погорецький, П. В. Пушкар, О. М. Сеник, О. В. Стратій, І. А. Тітко, А. С. Трекке, Г. Є. Тюрін, Л. Д. Удалова, Г. О. Усатий, П. В. Холодило, В. А. Шкелебей, А. М. Ященко та інші науковці.

Істотна увага дослідженню компромісних процедур у кримінальному судочинстві приділяється у працях сучасних зарубіжних учених-процесуалістів Г. В. Абшилави, Х. Д. Алікперова, О. С. Василенко, Н. І. Гайдаєнко-Шер, М. В. Головізніна, М. М. Головінського, Л. В. Головка, Н. А. Дудіної, Є. Є. Забуги, Л. Л. Зайцевої, Х. Зера, А. А. Іванова, В. В. Колесника, Н. С. Костенко, М. Є. Кубрикової, Ю. В. Кувалдіної, М. Ю. Лебедева, Я. В. Лошкобанової, В. І. Павлова, Т. Б. Саркісяна, Д. Г. Скотта, О. О. Тertiшної, Х. О. Шумової, Я. Ю. Яніної та інших.

Незважаючи на істотний внесок науковців у розробку проблематики досягнення компромісу в кримінальному процесі, значна кількість її теоретичних і практичних аспектів на сьогодні не досліджувалася, розкривалася фрагментарно, недостатньо повно або не отримала однозначного вирішення. Жоден з учених не досліджував цілісно право на компроміс і форми його реалізації у кримінальному процесі.

Зокрема, залишаються недослідженими юридична природа права на компроміс у кримінальному процесі, зміст і класифікація конфліктів у кримінальному провадженні, поняття, зміст та класифікація правового компромісу в кримінальному процесі, сутність процедур примирення в системі альтернативного вирішення юридичних конфліктів у кримінальному провадженні на шляху до компромісу. Фрагментарно висвітлюються історичні витоки та генеза компромісного розв'язання спорів у кримінальному судочинстві України, процесуальні механізми реалізації права на компроміс у кримінальному провадженні, зокрема, шляхом укладення угоди про визнання винуватості та угоди про примирення між потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим), вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, а також шляхом вирішення кримінально-правового конфлікту засобами медіативних процедур. Відсутність однозначності у розумінні правової природи права на компроміс та інших механізмів, що мають узгоджувальний характер, їх змісту та особливостей застосування, зумовлює дискусії науковців і практиків з приводу використання компромісних або узгоджувальних процедур у кримінальному провадженні.

Аналіз судової статистики за 2012–2020 рр. свідчить про позитивну динаміку практики застосування компромісних процедур у кримінальному процесі. Так, судами першої інстанції у 2012 р. розглянуто 428 кримінальних проваджень на підставі угод, у 2013 р. – 139 188, 2014 р. – 131 034, 2015 р. – 122 260, 2016 р. – 103 502, 2017 р. – 110 686, 2018 р. – 111 742, 2019 р. – 108 893, 2020 р. – 112 971. З них затверджено угод (як про визнання винуватості, так і про примирення) у 2012 р. – 58, 2013 р. – 25 610, 2014 р. – 23 295, 2015 р. – 18 619, 2016 р. – 15 098, 2017 р. – 17 933, 2018 р. – 18 094, 2019 р. – 17 599, 2020 р. – 14 966. Варто вказати, що питома вага винесених ухвал про звільнення від кримінальної відповідальності в

Україні є також доволі великою. Так, у 2014 р. судами першої інстанції розглянуто проваджень з винесенням таких ухвал 4099, 2015 р. – 2867, 2017 р. – 2986, 2018 р. – 3103, 2019 р. – 2923, 2020 р. – 2680¹.

Однак, у слідчій і судовій практиці наявна низка практичних проблем, пов'язаних з неналежним законодавчим урегулюванням у вітчизняному кримінальному процесі можливості реалізації права на компроміс сторонами конфлікту, який виник у результаті вчинення кримінального правопорушення. Чимало рішень судів скасовуються судами вищої інстанції у зв'язку з неправильним застосуванням норм, якими регулюється звільнення особи від кримінальної відповідальності, можливостями досягнення угод та їх ініціювання тощо.

Наявність у слідчій та судовій практиці вказаних проблем нерідко призводить до порушення прав і законних інтересів потерпілого, а також підозрюваного (обвинуваченого), невинуватого тяганини під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, неналежного використання альтернативних шляхів розв'язання кримінально-правового конфлікту, недотримання вимог засади диспозитивності та інших засад кримінального провадження, і в кінцевому підсумку, – до унеможливлення досягнення завдань кримінального провадження. Запобігання таким помилкам повинно відбуватися за допомогою поєднання теорії та практики, яке дозволить забезпечити, з одного боку, формування у практичних працівників компетенційних навичок, пов'язаних з нормами, якими регулюється застосування компромісних механізмів у кримінальному провадженні, а з іншого, – вироблення в доктрині кримінального процесу та впровадження у слідчу і судову практику однозначних підходів до вирішення наявних проблем реалізації права на компроміс.

Викладене вище зумовлює актуальність наукового дослідження теоретичних і практичних аспектів проблем реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України, яке повинно здійснюватися в межах самостійного кримінального процесуального вчення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до положень Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки (Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015), Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015), Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р), Стратегії сталого розвитку «Україна–2020» (Указ Президента України від 15 серпня 2021 р. № 5/2015), Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 6 травня 2015 р. № 287/2015), Стратегії розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 1023-р), Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (п. 7.6, 7.18, 7.19, 10.1, 10.2, 10.8; наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних)

¹ Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження. URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statistika (дата звернення: 02.02.2021).

розробок на 2020–2024 роки (п. 14, 27; наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454), Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки (п. 2.4.1, 2.4.11, 3.4.4, 3.3.13; рішення Вченої ради НАВС від 26 грудня 2017 р. (протокол № 28/1)).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Науково-дослідного інституту публічного права від 25 липня 2018 р. (протокол № 7).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є комплексна розробка теоретичних і практичних основ права на компроміс як кримінального процесуального інституту, формування системної концепції права на компроміс у кримінальному процесі України та формулювання на цій основі пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів кримінального судочинства.

Сформульована мета зумовила постановку та вирішення таких *задач*:

- встановити історичні витoki та генезу компромісного розв’язання спорів у кримінальному судочинстві України;
- відслідкувати розвиток наукових поглядів щодо характеристики права на компроміс у кримінальному процесі України та стан теоретичної розробленості проблемних питань цього процесуального інституту;
- розкрити методологію проведення досліджень проблем реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України;
- визначити міжнародні стандарти реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві та встановити їх основні принципи і гарантії;
- з’ясувати правову природу і зміст конфліктів у кримінальному провадженні та здійснити їх класифікацію;
- визначити поняття та зміст правового компромісу в кримінальному процесі, здійснити його класифікацію;
- з’ясувати та охарактеризувати юридичну природу права на компроміс у вітчизняному кримінальному процесі;
- розкрити сутність процедур примирення в системі альтернативного вирішення юридичних конфліктів у кримінальному провадженні;
- встановити сучасні погляди на поняття, сутність і правову природу угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні;
- визначити сучасні поняття, сутність і значення угоди про примирення у кримінальному провадженні;
- з’ясувати актуальні проблеми укладення угод у кримінальному провадженні та визначити шляхи їх вирішення;
- розкрити процедуру імплементації інституту медіації у кримінальне судочинство як одного з перспективних напрямів реалізації права на компроміс сторонами кримінально-правового конфлікту;
- дослідити звільнення від кримінальної відповідальності як компромісне вирішення кримінально-правового конфлікту;
- з’ясувати теоретичні та практичні проблемні питання, що виникають під час застосування звільнення від кримінальної відповідальності;
- сформулювати науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо законодавчої регламентації реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України.

Об'єктом дослідження є комплекс правовідносин, що виникають, розвиваються та припиняються під час реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України.

Предметом дослідження є теорія та практика реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, розв'язання обумовлених нею задач, забезпечення достовірності отриманих результатів, правильності сформульованих висновків використано систему загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання.

Зокрема, *діалектичний метод* дав можливість розглянути всі питання теми в динаміці, виявити їх взаємозв'язок і взаємообумовленість (розділи 1–4); методи *формальної логіки* (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) дозволили детальніше усвідомити поняття, сутність і зміст компромісу в кримінальному процесі, розуміння правової природи кримінально-правового конфлікту та шляхів його вирішення за допомогою компромісних процедур, розуміння юридичної природи права на компроміс та його реалізації у кримінальному процесі, підстави та процесуальний порядок укладення угод у кримінальному провадженні, звільнення від кримінальної відповідальності та медіації (розділи 2–4). Завдяки *герменевтичному методу* досліджено смислові характеристики нормативно-правової бази і таких основних правових понять, як: «компроміс», «конфлікт», «юридичний конфлікт», «кримінально-правовий конфлікт», «кримінально-процесуальний компроміс», «право на компроміс», «угода», «медіація» тощо (підрозділ 1.4; розділи 2–3); окреслено зарубіжний досвід укладення договірних та альтернативних угод у кримінальному судочинстві, а також застосування медіації (розділи 2–4). Використання *історико-правового методу* полягало у відстеженні еволюції явищ, що досліджуються, динаміки їхнього становлення та подальшого розвитку, насамперед, генези досягнення компромісу у кримінальному провадженні, пізнанні закономірностей становлення права на компроміс у кримінальному процесі, угод і медіації як соціального явища, законодавства про примирення, його окремих інститутів та принципів (підрозділ 1.1). Застосування *прогностичного методу* у площині порівняльного аналізу дозволило виявити тенденції основних напрямів розвитку вітчизняного законодавства щодо гарантування прав підозрюваного, обвинуваченого, який уклав угоду про примирення, про визнання винуватості, співпрацює з правоохоронними органами, а також особливостей формування таких гарантій на основі зарубіжного досвіду (розділи 2–4).

Метод аналогії використано під час дослідження зарубіжної практики укладення угод, застосування медіації чи звільнення від кримінальної відповідальності (в англо-американській та романо-германській правових системах, а також у пострадянських країнах) (розділи 3–4). *Метод класифікації* – при визначенні обставин, що враховуються при укладенні угод, правових наслідків їх невиконання, а також при класифікації кримінально-правових конфліктів і кримінально-процесуальних компромісів (розділи 2–4). *Метод правового моделювання* – для спроектування пропозицій змін до КПК України та пошуку оптимальної моделі укладення і затвердження угод, удосконалення регламентації

процесуального порядку їх укладення, затвердження та оскарження, окреслення перспектив подальшого реформування кримінального процесуального законодавства у цьому напрямі (розділи 2–4). *Метод узагальнення* – при підведенні підсумків за результатами дослідження окремих проблем, що стосуються компромісних процедур, які застосовуються у кримінальному процесі (розділи 2–4). *Порівняльно-правовий метод* – для виявлення спільних і відмінних рис при вивченні зарубіжного досвіду нормативного врегулювання інституту угод у кримінальному провадженні, медіації та звільнення від кримінальної відповідальності (розділи 3–4). *Статистичний метод* – при роботі зі статистичною інформацією для обґрунтування теоретичних положень дисертаційного дослідження (розділи 2–4), *соціологічний* – при узагальненні результатів проведеного анкетування та результатів дослідження практики застосування кримінального процесуального законодавства (розділи 2–4).

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані дані державної статистичної звітності щодо рішень судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2012–2020 роки, результати узагальнення судової практики Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Верховного Суду України, судові рішення (240 кримінальних проваджень), рішення Європейського суду з прав людини та рішення Конституційного Суду України, зведені дані, отримані під час опитування 269 респондентів, а саме: 150 слідчих (Київської, Житомирської, Івано-Франківської, Львівської та Дніпропетровської областей), 60 прокурорів (Київської, Житомирської, Івано-Франківської, Львівської та Дніпропетровської областей), 59 адвокатів (м. Києва, Київської, Житомирської та Івано-Франківської областей). Використовувався також власний 10-річний досвід вивчення судової практики, набутий під час роботи у Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ та у Верховному Суді.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням теоретичних і правових основ реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України, в якому обґрунтовано низку концептуальних для теорії й практики понять, положень, висновків і пропозицій, одержаних автором особисто, серед яких найсуттєвішими є такі:

вперше:

– розкрито стан теоретичної розробленості інституту права на компроміс на міждисциплінарному рівні, що засвідчило потребу комплексного дослідження реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України в межах самостійного кримінального процесуального вчення;

– визначено та охарактеризовано основні міжнародно-правові принципи реалізації права на компроміс у кримінальному провадженні, а саме: добровільність, співробітництво і рівність сторін, інформативна згода сторін, конфіденційність, доступність, допустимість примирення на будь-якій стадії кримінального провадження, нейтралітет, незалежність, неупередженість, справедливість, компетентність і кваліфікація посередника;

- розкрито систему міжнародних гарантій реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві: отримання юридичних консультацій, інформування учасників про відновні процедури, недопустимість примушування або схиляння до участі в процесах примирення, забезпечення можливості повернення до загального розгляду кримінального провадження, застосування кримінальних процесуальних санкцій до недобросовісної сторони;

- визначено ознаки кримінально-процесуального конфлікту: виникає в рамках кримінальних процесуальних правовідносин між учасниками кримінального провадження, має негативний характер, є прогнозованим, виникає при наявності протилежних інтересів, має юридично значущі наслідки;

- розроблено визначення права на компроміс у кримінальному процесі України, під яким потрібно розуміти право на отримання цінностей, благ поновлюючого характеру, якому кореспондує обов'язок винуватої у вчиненні кримінального правопорушення особи вчинити відновну дію, як для потерпілої особи, так і для держави й суспільства загалом, з метою відновлення порушеного кримінально караним діянням суспільного спокою, безпеки та правового порядку;

- обґрунтовано, що для права на компроміс важливою домінантою та фактором є індивідуалізація;

- виокремлено суб'єктів ініціативи реалізації права на компроміс: безпосередньо потерпілий, підозрюваний або обвинувачений, держава (в особі уповноважених нею органів);

- визначено форми реалізації права на компроміс у кримінальному процесі: звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, угоди про примирення та про визнання винуватості, медіація (у разі запровадження);

- аргументовано появу у кримінальному процесі України нового його типу – прагматичного;

удосконалено:

- визначення міжнародних стандартів реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві: загальні положення, принципи міжнародного права, відповідно до яких реалізується право учасників кримінального провадження на досягнення компромісу, а також обов'язки органів державної влади, службових та інших осіб щодо забезпечення реалізації цього права;

- характеристику дії принципу добровільності реалізації права на компроміс (взаємна домовленість, волевиявлення сторін, відсутність зовнішнього тиску та зобов'язання до примирення, інформування сторін про ці правила до початку процедури примирення);

- розуміння сутності правового конфлікту як протистояння, що реалізується у правовій площині та має чітко виражений онтологічний, аксіологічний і праксеологічний характер, спрямований на удосконалення ціннісних й пізнавально-діяльнісних проявів правової реальності;

- визначення понять кримінально-правового та кримінально-процесуального конфліктів та їх співвідношення (кримінально-правовий конфлікт завжди є первинним по відношенню до кримінально-процесуального);

- поняття кримінально-процесуального компромісу як одного з різновидів правового компромісу, який характеризується бажанням сторін з «доброї» власної

волі вирішити кримінально-правовий конфлікт при певних рівних умовах, взаємних поступках і вигоді у кримінальному провадженні;

- підходи до відмежування від компромісу у кримінальному судочинстві «узгоджувальних» або подібних до них процедур;

- характеристику ознак альтернативного врегулювання спорів: добровільність, конфіденційність, формальність, економічність; універсальність, диверсифікованість, можливість он-лайн урегулювання;

- визначення угоди про визнання винуватості, яке охоплює всі основні ознаки цього правового явища;

- визначення угоди про примирення як угоди, яка укладається між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим за їх ініціативою шляхом досягнення компромісу в частині компенсації, заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди в обмін на узгоджене пом'якшення покарання;

- основні положення інституту медіації, які потребують урегулювання у спеціальному законі;

- поняття звільнення від кримінальної відповідальності як компромісної форми вирішення кримінально-правового конфлікту;

дістало подальший розвиток:

- дослідження історичних витоків і генези компромісного розв'язання спорів у кримінальному судочинстві України, яке дозволило стверджувати, що, закріплюючи у КПК України 2012 р. компенсаторні механізми, ми не запозичуємо, а запроваджуємо притаманне нам, як нації, право на компроміс;

- система гарантій унеможливлення примушування або схиляння до участі в процесах примирення (презумпція невинуватості, недопустимість використання відомостей як доказів вини у подальшому провадженні, доступність правосуддя у разі недосагнення компромісу);

- співвідношення категорій «конфлікт» і «протиріччя». Категорія «конфлікт» має суб'єктивно-об'єктивний характер, а категорія «протиріччя» – об'єктивний, суб'єктивного характеру вона набуває у разі виникнення передумови конфлікту;

- класифікація кримінально-процесуальних конфліктів за сферами прояву, масштабами, тривалістю, напруженістю, суб'єктами кримінальних процесуальних конфліктних відносин, причинами виникнення, комунікативною спрямованістю, наслідками та формами зіткнення;

- думки вчених щодо поділу прагматичного типу кримінального процесу на приватно-прагматичний та публічно-прагматичний;

- визначення сутності інституту угод у кримінальному судочинстві як форми компромісу у кримінальному провадженні;

- твердження про те, що альтернативне вирішення спорів у кримінальному провадженні передбачає активне використання сторонами стратегії компромісу і (або) стратегії співпраці;

- думки про те, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності не суперечить засаді презумпції невинуватості та міжнародним стандартам прав людини;

- пропозиції щодо удосконалення положень КПК України, зокрема: запропоновано виділити в окрему статтю можливість укладення угоди про

співробітництво; доповнити новими такими нормами – «Медіатор», «Заходи безпеки по відношенню до підозрюваного чи обвинуваченого, з яким укладено угоду про співробітництво», а також пропозиції до проєкту Закону «Про медіацію».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та обґрунтовані в дисертації положення, висновки й пропозиції є внеском у науку кримінального процесу, впроваджені та можуть бути використані у:

- *законотворчій діяльності* – для вдосконалення Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів, що регламентують кримінальну процесуальну діяльність (акт Комітету з питань правової політики Верховної Ради України від 23 лютого 2021 р. № 46/78 ВР);

- *правозастосовній діяльності* – під час здійснення Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду своїх повноважень, а також в процесі аналітичної діяльності, яка здійснюється департаментом аналітичної та правової роботи Верховного Суду; ТОВ «Правова Група «Домінанта», ТОВ «Джей ЕнЛігал» при здійсненні захисту та представництва осіб у кримінальному провадженні (акти Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 18 лютого 2021 р.; ТОВ «Правова Група «Домінанта» від 24 листопада 2020 р.; ТОВ «Джей ЕнЛігал» від 1 грудня 2020 р.);

- *освітньому та науково-дослідному процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Складання процесуальних документів на стадії досудового розслідування», «Прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні», «Судове провадження», «Досудове розслідування», «Права людини у сфері кримінальної юстиції» та при підготовці підручників, навчальних і довідкових посібників, курсів лекцій, тестових завдань, наукових статей, тез конференцій (акти Івано-Франківського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія» від 3 березня 2021 р.; Харківського національного університету внутрішніх справ від 20 січня 2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовано на підставі самостійно здійснених досліджень. В опублікованих у співавторстві працях, які додатково відображають наукові результати дисертації, власні теоретичні розробки дисертанта становлять не менше 25 %. Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї дисертації доповідалися, обговорювалися та оприлюднені у виступах на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме: «Від громадянського суспільства – до правової держави» (м. Харків, 24 квітня 2009 р.); «Протидія злочинності: теорія та практика» (м. Київ, 18 жовтня 2013 р.); «Протидія злочинності: теорія та практика» (м. Київ, 19 жовтня 2016 р.); «*Procesowo-kryminalistyczna problematyka udziału pokrzywdzonego w postępowaniu karnym*» (м. Вроцлав, 22 листопада 2016 р.); «Розбудова правової держави в Україні: реалії та перспективи» (м. Одеса, 29 травня 2020 р.); «Актуальні проблеми юридичної науки та практики в XXI столітті» (м. Рівне, 16–17 жовтня 2020 р.); «Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні» (м. Запоріжжя, 30–31 жовтня 2020 р.); «*Legal*

science, legislation and law enforcement practice: regularities and development trends» (м. Люблін, 30–31 жовтня 2020 р.); «Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми» (м. Івано-Франківськ, 13 листопада 2020 р.).

Публікації. Результати дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено в 43 наукових працях, серед яких одна одноосібна монографія, сімнадцять статей – у збірниках, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, п'ять статей – у зарубіжних наукових виданнях, дев'ять тез – у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій, семінарів, засідань круглих столів, одинадцять праць, які додатково відображають наукові результати дослідження.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації визначається метою, задачами та предметом дослідження і композиційно складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, що містять у собі чотирнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 497 сторінок, з них основний текст викладено на 383 сторінках, список використаних джерел (561 найменування) на 59 сторінках та додатки на 30 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами планами, темами, розкрито мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження, визначено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про апробацію результатів і публікації.

Розділ 1 «Теоретико-правові основи реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України» складається з чотирьох підрозділів, у яких розкрито історичні витоки та генезу компромісного розв'язання спорів у кримінальному судочинстві України, проаналізовано наукові розвідки щодо реалізації права на компроміс, визначено методологію проведення дисертаційного дослідження та міжнародні стандарти реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві.

У *підрозділі 1.1 «Історичні витоки та генеза компромісного розв'язання спорів у кримінальному судочинстві України»* проаналізовано виникнення та формування компромісних способів вирішення кримінально-правових конфліктів. Досліджено положення таких пам'яток вітчизняного права, як: «Руська Правда» (1036–1037 рр.), «Судебник Великого князя Казимира» (1468 р.), «Статут Великого князівства Литовського» (1566 р.), «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.), «Уложення про покарання кримінальні та виправні» (1846 р.), «Статуту кримінального судочинства» (1864 р.).

Визначено, що у разі вчинення злочинів механізми досягнення компромісу відомі ще з часів Київської Русі, де відбулося зародження інституту «угод у кримінальному провадженні» шляхом досягнення компромісу. Така угода носила тристоронній, усний характер: з одного боку був обвинувачений, з іншого – потерпілий, з третього – влада (князь). Акцентовано, що пріоритетом у реагуванні держави на вчинення злочину було не покарання особи, а відновлення порушеного

злочином балансу прав та охоронюваних інтересів як потерпілої особи, державних устоїв, так і самого злочинця, який може ресоціалізуватися в суспільстві без подальших для нього наслідків, розкаявшись і відшкодувавши шкоду.

Встановлено, що судовий процес в Українській козацькій державі вважався виключно особистою справою сторін з підпорядкуванням їх керівній ролі суду. При цьому приватне начало завжди мало перевагу над публічним. Відповідно до «Прав, за якими судиться малоросійський народ» суддя не мав права розпочати провадження без подання позову чолобитником чи примушувати кого-небудь подати чолобитну, на будь-якій стадії кримінального провадження можна було укласти мирову угоду.

У «Статуті кримінального судочинства» закріплювався особливий порядок прийняття судового рішення у зв'язку з визнанням обвинуваченим своєї вини та допускалося примирення обвинуваченого з потерпілим у справах, які розпочиналися в порядку приватного обвинувачення.

Постреволюційний кримінальний процес також передбачав можливість примирення сторін і спрощену процедуру судового розгляду. Однак у законодавстві того часу не було жодного слова про «угоди» між обвинуваченням і захистом або про інші пільги підсудному. Вся судова практика і процесуальна доктрина стояли на міцній позиції недопустимості «домовленостей» державних органів з підсудним.

Позитивні зрушення щодо процедури примирення відбулися вже після прийняття КК України у 2001 р., де з'явилися заохочувальні норми та закріплено розділи IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» та XII «Звільнення від покарання та його відбування». У КПК України від 13 квітня 2012 р. у главі 35 безпосередньо було вже закріплено кримінальне провадження на підставі угод як про примирення, так і про визнання винуватості, що стало прогресивним і дієвим способом досягнення компромісу та вирішення правового спору.

У підрозділі 1.2 *«Наукові розвідки щодо реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України»* показано розвиток теоретичних положень реалізації цього права в юридичній науці та визначено, що комплексного наукового дослідження цього інституту майже не проводилося. Окремі питання компромісних процедур кримінального провадження були предметом наукових досліджень таких учених-процесуалістів, як: В. І. Бояров, І. В. Паризький, О. А. Парфило, П. В. Пушкар, І. О. Сопронюк, П. Л. Степанов, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова. Вказані науковці здійснювали дослідження компромісних процедур до реформування кримінального процесуального законодавства і тому значна частина робіт виконана на підставі вивчення зарубіжного досвіду. Інші дослідження здійснювалися у період прийняття КПК України у сучасному вигляді, але без вивчення правозастосовної практики (за відсутності такої).

Науковці, які здійснювали дослідження окремих аспектів реалізації права на компроміс після імплементації нового законодавства і, відповідно, напрацювання практики його застосування, розглянули низку проблемних питань, пов'язаних з реалізацією права на компроміс у кримінальному процесі. Зокрема, це праці Р. Ф. Аракелян, І. В. Басистої, І. В. Глов'юк, Н. В. Глинської, Г. П. Власової, І. М. Канюки, Є. О. Курти, О. П. Кучинської, О. В. Литвина, Є. В. Повзика, Г. Ю. Саєнко, О. М. Скрябіна, В. М. Трофименка, П. В. Холодила, В. А. Шкелебей.

Однак наукових досліджень, які б були присвячені безпосередньому дослідженню права на компроміс та його реалізації у кримінальному судочинстві, у теорії кримінального процесу України не має.

Констатовано, що наукові розробки механізмів реалізації права на компроміс не обмежуються сферою кримінального процесу та є предметом дослідження й інших наукових спеціальностей. Вдалі спроби усунення окремих теоретичних і законодавчих прогалин у цій сфері були зроблені в межах теорії та історії держави і права, історії політичних і правових учень, кримінального права та кримінології, кримінально-виконавчого права, філософії права, юридичної психології. Обґрунтовано твердження про інтеграцію наукових досліджень реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві в інші сфери юридичної діяльності та акцентується увага на міждисциплінарному характері цієї проблеми.

Акцентовано, що під час дослідження реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України потрібно керуватися наявним науковим доробком як методологічною основою дослідження, що дозволить забезпечити комплексний підхід до вирішення визначених завдань.

У підрозділі 1.3 *«Методологія проведення досліджень проблем реалізації права на компроміс в кримінальному процесі України»* змістовно охарактеризовано методологію наукового дослідження реалізації права на компроміс і встановлено, що досягнення мети дисертаційного дослідження потребує визначення оптимальних принципів, методів і прийомів пізнання сутності права на компроміс у кримінальному процесі та його фундаментальних категорій (компроміс, право на компроміс, медіація, угоди, звільнення від кримінальної відповідальності).

Зазначено, що реалізація права на компроміс у кримінальному процесі через його компромісні процедури належить до числа складних системних об'єктів дослідження. Багатоаспектність і соціальний характер компромісних процедур (механізмів реалізації права на компроміс) передбачають необхідність їх комплексного та всебічного вивчення. Дослідницька стратегія, покладена в основу комплексного підходу, ґрунтується, передусім, на таких методологічних принципах, як формулювання загальної теоретичної концепції; розробка наскрізних понять і категорій, що забезпечують єдність підходу до об'єкта дослідження.

Обґрунтовано, що методологічною основою дослідження реалізації теоретичних і практичних аспектів права на компроміс у кримінальному процесі є філософські методи (діалектичний та герменевтичний); загальнонаукові методи (формальної логіки – аналізу, синтезу, індукції, дедукції, а також узагальнення, моделювання, класифікації, історико-правовий; порівняльний); спеціально-наукові (формально-юридичний і порівняльно-правовий) та міждисциплінарні методи (соціологічний і статистичний). Акцентовано, що дослідження проблем реалізації права на компроміс у кримінальному процесі потребує використання й інших методів наукового пізнання у їх взаємозв'язку і взаємозалежності. Наголошено, що комплексне використання широкого кола наукових методів сприяє досягненню поставленої мети та дозволяє всебічно дослідити теоретичні й практичні аспекти реалізації права на компроміс у кримінальному процесі. Констатовано, що методологічні основи дослідження проблематики права на компроміс та його процедур у кримінальному процесі узгоджуються із сучасним рівнем розвитку теорії кримінального процесу.

У підрозділі 1.4 «Міжнародні стандарти реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві» зазначено, що міжнародні стандарти у галузі прав людини є узагальненим уявленням про права і свободи людини і громадянина, виразом загальних цінностей людства відповідно до сучасного стану права і юридичної науки, а також розвитком ідеалів законності й гуманності. Загальні правові цінності, принципи верховенства права, панування закону, визнання і дотримання прав і свобод людини – це фундаментальна основа правових стандартів сучасної світової цивілізації. Обґрунтовано, що міжнародні стандарти реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві – це закріплені у загальновизнаних нормах міжнародних актів обов’язкового і рекомендаційного характеру загальні положення, принципи міжнародного права, відповідно до яких реалізується право учасників кримінального провадження на досягнення компромісу, а також обов’язки органів державної влади, службових та інших осіб щодо забезпечення реалізації зазначеними особами такого права.

Визначено, що важливу роль у реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві відіграють міжнародно-правові акти Організації Об’єднаних Націй, Європейського Союзу та Ради Європи, в яких закріплені основні принципи та гарантії реалізації цього права. Зауважено, що більшість чинних на сьогодні міжнародних документів, які пов’язані із застосуванням компромісних процедур у кримінальному судочинстві, було прийнято починаючи з 80-х рр. XX ст. Окреслюючи роль міжнародно-правових актів у реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві, увагу акцентовано на визначенні ними загальних положень у галузі альтернативного правосуддя, які є відправною точкою для держав під час формування національного законодавства.

Доведено, що основними міжнародно-правовими принципами реалізації права на компроміс у кримінальному провадженні є: добровільність, співробітництво і рівність сторін, інформативна згода сторін на участь у процедурах примирення, нейтралітет, незалежність, неупередженість та справедливність посередника у процедурі примирення, компетентність і кваліфікація посередника, конфіденційність, доступність процедури примирення, допустимість примирення на будь-якій стадії кримінального судочинства.

Визначено аспекти дії принципу добровільності реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві, а саме: наявність взаємної домовленості та волевиявлення сторін, відсутність будь-якого зовнішнього тиску й обов’язковість застосування процедури примирення, інформування сторін про ці правила до початку процедури примирення. До вимог принципу конфіденційності віднесено такі правила: посередник не має права розголошувати інформацію, що стала йому відома під час процедури примирення, посередник повинен поінформувати сторони про допустимі правила дотримання конфіденційності, жоден з учасників процедури примирення не має права посилається на інформацію про готовність сторін брати участь у проведенні цієї процедури. З’ясовано додаткові міжнародно-правові засади реалізації права на компроміс у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх – вимоги підвищеного правового захисту, найменшого втручання, спеціалізації та індивідуалізації.

Доведено, що кримінальними процесуальними гарантіями реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві, закріпленими на міжнародному рівні, є:

отримання юридичних консультацій щодо процедури примирення; інформування учасників про основні аспекти відновних процедур; недопустимість примушування або схиляння сторін конфлікту до участі в процесах примирення або згоди з їх результатами; забезпечення можливості повернення до розгляду кримінального провадження у межах встановленого процесу кримінального правосуддя у випадку недосагнення домовленості між сторонами у процесі процедур примирення; застосування кримінальних процесуальних санкцій до недобросовісної сторони у випадку невиконання нею зобов'язань, взятих на себе за результатами примирення.

Наголошено, що для сторін конфлікту держава повинна забезпечити ранній доступ до отримання консультації щодо позасудового вирішення кримінально-правового конфлікту. Способами інформування про процедури відновного правосуддя є: 1) розміщення у судах спеціальних інформаційних стендів з буклетами, де вказано суть і переваги медіації, списки медіаторів і організацій, що надають допомогу в її здійсненні; 2) роз'яснення суддею права на врегулювання спору за участю посередника. До умов, які унеможливають примушування або схиляння за допомогою недобросовісних засобів до участі в процесах примирення або згоди з їх результатами, віднесено нормативне закріплення: 1) презумпції невинуватості у разі згоди порушника на застосування альтернативних способів вирішення кримінально-правового конфлікту; 2) недопустимості використання відомостей, повідомлених порушником під час процедури примирення, як доказів вини у подальшому судовому провадженні; 3) доступності правосуддя та справедливого судового розгляду у випадку недосагнення компромісу.

Розділ 2 «Теоретико-правові аспекти правових конфлікту і компромісу, права на компроміс у кримінальному процесі: категоріальний підхід до розуміння, критерії класифікації та структурна характеристика» містить чотири підрозділи, де досліджено правову природу, зміст і класифікацію конфліктів у кримінальному провадженні, розкрито поняття, зміст та класифікацію правового компромісу, юридичну природу права на компроміс, сутність процедур примирення в системі альтернативного вирішення юридичних конфліктів.

У підрозділі 2.1 *«Правова природа, зміст і класифікація конфліктів у кримінальному провадженні»* зазначено, що кримінальне судочинство може відповідати своєму призначенню при наявності в ньому ефективного юридичного механізму подолання та усунення протиріч. Аналізом співвідношення категорій «конфлікт» і «протиріччя» встановлено, що категорія «конфлікт» має суб'єктивно-об'єктивний характер, а категорія «протиріччя» — об'єктивний, суб'єктивного характеру вона набуває у разі виникнення передумови конфлікту.

Суттю правового конфлікту визначено протистояння, котре реалізується у правовій площині та має чітко виражений онтологічний, аксіологічний і праксеологічний характер, оскільки спрямовується на удосконалення ціннісних й пізнавально-діяльнісних проявів правової реальності. Обґрунтовано доцільність використання поняття «правовий конфлікт», а не «юридичний конфлікт», яке є вужчим за своєю сутністю. Правовий конфлікт запропоновано класифікувати, насамперед, за галузями права, що дозволило проаналізувати правову природу відповідного типу конфліктних правовідносин, виявити ті характеристики наявних конфліктів, аналіз яких буде забезпечувати з'ясування основних соціально-правових проблем сучасного суспільства.

Окреслено сутність і співвідношення кримінально-правового та кримінально-процесуального конфліктів. Обґрунтовано тотожність понять «кримінальний конфлікт» і «кримінально-правовий конфлікт», під яким запропоновано розуміти конфлікт інтересів, охоронюваних кримінальним законом, що виник між особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, державою та жертвою протиправного діяння. Зазначено, що кримінально-правовий конфлікт завжди є первинним по відношенню до кримінально-процесуального, однак останній, у деяких випадках, не позбавлений своєї самостійності як вид правового конфлікту, і не є складовою частиною кримінально-правового конфлікту. Порівняльний аналіз цих конфліктів свідчить, що кримінально-правовий конфлікт завжди виникає в минулому, а кримінально-процесуальний – може виникати як у сьогоденні, так і в майбутньому. Наголошено, що кримінально-правові конфлікти є першопричиною, основою для появи кримінально-процесуальних конфліктів, і саме вони є передумовою виникнення в особи права на компроміс у кримінальному процесі.

Виокремлено такі ознаки кримінально-процесуального конфлікту: 1) виникає і розвивається в рамках кримінальних процесуальних правовідносин; 2) виникає між учасниками кримінального провадження і має негативний характер; 3) має широку розповсюдженість; 4) може відбуватися як у формі дій, так і бездіяльності; 5) є прогнозованим, можливе управління конфліктами та їх вирішення з використанням владних повноважень; 6) виникає при наявності протилежних процесуально значущих інтересів учасників кримінального провадження або способів захисту цих інтересів; 7) виступає в якості протидії, що має юридично значущі наслідки; 8) основні процедурні моменти вирішення конфліктів закріплені у законодавстві; 9) виникає у зв'язку з невиконанням процесуальних обов'язків або зловживання правом. Обґрунтовано, що кримінально-процесуальний конфлікт – це самостійний вид правових конфліктів, який виражається у зіткненні протилежно спрямованих, несумісних позицій учасників кримінального провадження, що ґрунтується на правовому протиріччі, розв'язати яке можливо за допомогою правових засобів із застосуванням як формальних, так і неформальних процедур (переговорів), передбачених кримінально-процесуальним законом.

Підтримано класифікацію кримінально-процесуальних конфліктів за наступними критеріями: 1) за сферами прояву – на правозастосовні та психологічні; 2) за масштабами – на загальні та локальні; 3) за тривалістю – на швидкоплинні, (короткочасні) та тривалі (затяжні); 4) за напруженістю – на бурхливі та слабовиражені; 5) за суб'єктами кримінальних процесуальних конфліктних відносин – на внутрішньо-особистісні, міжособистісні, міжособистісно-групові та міжгрупові; 6) за причинами виникнення – на об'єктивні та суб'єктивні; 7) за комунікативною спрямованістю – на горизонтальні та вертикальні; 8) за наслідками – на позитивні та негативні; 9) за формами зіткнення – на відкриті та приховані. Зауважено, що така класифікація може доповнюватися залежно від характеристики кримінально-процесуальних конфліктних ситуацій.

У підрозділі 2.2 *«Поняття, зміст і класифікація правового компромісу у кримінальному процесі»* акцентовано увагу на тому, що у країнах Західної Європи поняття компромісу втратило абстрактно-теоретичний характер і набуло інструментального змісту, як засіб досягнення практичних цілей. Одним із різновидів справедливого правового компромісу є імплементація усталеної серед більшості держав-учасниць Ради Європи практики Європейського суду з прав людини по конкретному питанню, або ж, принаймні, встановлення відносної

одноманітності в конкретній сфері правозастосування. Визначено загальні ознаки компромісу: наявність конфлікту інтересів і мети, яку необхідно досягти, готовність зняти частину своїх вимог. Розкрито ознаки правового компромісу: опосередкований правовою формою, має юридичні наслідки, є правилом функціонування демократичного режиму, є ефективним засобом упорядкування правових конфліктів і невід'ємною умовою будь-якої двосторонньої угоди.

З'ясовано, що в основі компромісного способу вирішення правового конфлікту лежить в переважній більшості каяття, відмова від продовження певної шкідливої суспільству діяльності, активне сприяння судочинству, відшкодування завданих збитків, усунення інших негативних загроз і зміна на позитивну поведінку з боку винуватої особи, яка може носити, між іншим, односторонній характер без очікування поблажок з боку обвинувачення, а з іншого боку – це, звичайно, повернення до більш гуманних, нерепресивних засобів вирішення конфлікту зі сторони держави. Компроміс розглянуто передусім як кримінально-процесуальну угоду, укладену між державними органами та їх посадовими особами, потерпілим (сторона обвинувачення), з одного боку, та стороною захисту – з іншого. На основі аналізу наявних підходів до поняття «кримінально-процесуальний компроміс» запропоновано власне його визначення – як одного з різновидів правового компромісу, який характеризується бажанням сторін з «доброї» власної волі вирішити кримінально-правовий конфлікт при певних рівних умовах, взаємних поступках і вигоді у кримінальному провадженні.

Наголошено на розмежуванні кримінально-правового та кримінально-процесуального компромісів, що проявляється через форми їх вираження у кримінальному та кримінальному процесуальному праві відповідно. Зроблено висновок, що ці два види правового компромісу (кримінально-правовий і кримінально-процесуальний) перебувають у тісному взаємозв'язку, як наслідок взаємодії кримінального та кримінального процесуального законодавства. Підтримано думку вчених про доцільність класифікації компромісів у кримінальному провадженні на підставі таких критеріїв: залежно від суб'єктів і стадій кримінального процесу; залежно від форми обвинувачення; за процесуальною регламентацією.

У підрозділі 2.3 «Юридична природа права на компроміс у кримінальному процесі України» обґрунтовано, що головну роль починають відігравати комунікативні концепції, притаманні новітнім посткласичним варіантам доктрини природного права, в основу яких покладено принцип інтерсуб'єктивності, відповідно до якого зміст права розкривається у взаємодії (комунікації) людей. Зауважено, що запровадження у кримінальне процесуальне законодавство права на компроміс обумовило можливість зміни способу реагування на кримінальне правопорушення – з карного на відновний. У таких випадках мораль превалює над імперативом норм щодо юридичної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення (у випадку щирого каяття та відшкодування шкоди).

Доведено, що право на компроміс у кримінальному процесі – це право на отримання цінностей, благ оновлюючого характеру, якому кореспондує обов'язок винуватої у вчиненні кримінального правопорушення особи вчинити відновну дію як для потерпілої особи, так і для держави й суспільства загалом, з метою відновлення порушеного кримінально караним діянням суспільного спокою,

безпеки та правового порядку. Серед інших узгоджувальних чи подібних до них процедур, що містять компромісний характер, виокремлено форми реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України, якими є: 1) угода про примирення між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим; 2) угода між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості; 3) звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

Зауважено на необхідності відмежування від компромісу у кримінальному судочинстві «узгоджувальних» або подібних до них процедур, коли учасники кримінального провадження доходять згоди з тих чи інших питань, які, однак, не впливають суттєво на хід самого процесу та не змінюють його: погодження прокурора з прокурором вищого рівня зміни обвинувачення, висунення нового обвинувачення, відмови від підтримання державного обвинувачення та початку провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду; обговорення з учасниками судового розгляду визнання недоцільності дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспоруються; вирішення питання в суді присяжних шляхом голосування, яке рішення для обвинуваченого є найбільш сприятливим тощо.

Обґрунтовано, що для права на компроміс важливою домінантою та фактором є індивідуалізація. Правовідносини, що виникають у зв'язку з реалізацією права на компроміс, потребують чіткої індивідуалізації як для потерпілого, так і для підозрюваного (обвинуваченого). Індивідуальність особи є тим елементом, який пронизує всі процесуальні механізми реалізації права на компроміс у кримінальному процесі, поєднуючи їх з такою обов'язковою умовою застосування цього права, як добровільність.

Зазначено, що носіями права на компроміс у кримінальному провадженні є потерпілий та підозрюваний (обвинувачений), оскільки право на компроміс є правом особистим. Відповідно, суб'єктами ініціативи реалізації права на компроміс у кримінальному провадженні можуть бути потерпіла особа (у разі застосування угоди про примирення, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням), підозрюваний або обвинувачений (у випадку застосування інституту угод у кримінальному провадженні як про примирення, так і про визнання винуватості), держава, в особі уповноважених нею органів (у випадку ініціювання угоди про визнання винуватості та звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням). Інші учасники кримінального провадження не можуть ініціювати питання стосовно реалізації права на компроміс у кримінальному процесі.

Визначено, що КПК України 2012 р. запровадив прагматичний тип кримінального процесу, який надав можливість реалізувати об'єктивне право на компроміс через інститути звільнення особи від кримінальної відповідальності, кримінального провадження на підставі угод та, в майбутньому, медіації. Підтримано позицію науковців щодо поділу прагматичного типу кримінального процесу на приватно-прагматичний і публічно-прагматичний. Основними рисами прагматичного типу кримінального процесу є: доцільність (співвідношення мети і засобів); діалогічність (донесення своїх позицій та їх обговорення); конвенціоналізм (домовленість з певних принципових питань). Цінностями, які «сповідує»

прагматичний тип кримінального процесу, є заперечення першочерговості інших благ, крім корисності, з обов'язковим урахуванням прийнятності, користі та оптимальності у кримінальній процесуальній діяльності.

Межами реалізації права на компроміс визначено умови, за яких буде можливим застосування такого права у кримінальному провадженні або ж умови, за яких його реалізація буде неможливою. Основними критеріями допустимості права на компроміс є: 1) перелік кримінальних правопорушень, на які воно поширюється; 2) коло винуватих осіб, які підпадають під його дію; 3) закріплені в законі вимоги, в обмін на виконання яких особа звільняється від кримінальної відповідальності або їй пом'якшується покарання.

У підрозділі 2.4 «Сутність процедур примирення в системі альтернативного вирішення юридичних конфліктів у кримінальному провадженні на шляху до компромісу» розглянуто термінологічний апарат досліджень цієї категорії, а також наявну в цій сфері проблематику.

Визначено, що альтернативні процедури вирішення конфліктів знаходять своє вираження як процедури примирення, альтернативні правовим. З іншого боку, вживання терміна «альтернатива» до традиційних процесуальних проваджень є досить умовним і демонструє лише відхилення ходу процесуального розгляду від традиційного, класичного порядку вирішення справи. В такому значенні під альтернативним вирішенням юридичних конфліктів розуміється сукупність різноманітних правозастосовних процедур, що не відносяться до так званого «традиційного» правозастосовного процесу, проте розвиваються в межах системи права і є одним з напрямів розвитку і вдосконалення сучасного юридичного процесу. Крім того, примирення як один з альтернативних способів вирішення юридичних конфліктів може успішно поєднуватися з іншими формами. Процедура примирення ефективно використовується в різних типах конфліктів: міжособистісних, сімейних, виробничих та інших.

Обґрунтовано, що альтернативне вирішення спорів у кримінальному провадженні передбачає активне використання сторонами юридичного конфлікту (захисту та обвинувачення) стратегії компромісу та (або) стратегії співпраці в управлінні юридичним конфліктом, що є особливо цінним задля узгодження їхніх інтересів. Ознаками альтернативного врегулювання спорів варто вважати 1) добровільність; 2) конфіденційність; 3) формальність; 4) економічність; 5) універсальність; 6) диверсифікованість; 8) можливість он-лайн урегулювання спорів.

Сутність категорії «альтернативні способи вирішення спорів» (далі – АВС) запропоновано розглядати у вузькому та широкому сенсі. У вузькому значенні під АВС потрібно розуміти сукупність неформальних позасудових процедур, спрямованих на вирішення або врегулювання спорів (конфліктів) без залучення державних юрисдикційних органів, що виступають як альтернатива судовій формі захисту. У широкому розумінні до них варто віднести також і процедури, які інтегровані в судове провадження, які є альтернативою загальному порядку вирішення спорів у суді. Широкий спектр способів АВС об'єднує різні за своєю природою процедури, одні з яких побудовані за принципом квазісудових процедур (третейський суд, арбітраж), інші – зосереджені навколо примирення сторін (медіація, консиліація, колаборативні процедури), або мають рекомендаційну природу (незалежна оцінка фактів, попередня нейтральна оцінка).

Наголошено, що з метою найбільш ефективного вирішення юридичних спорів в кримінальному судочинстві доцільно враховувати усе різноманіття альтернативних процедур, проведення яких є можливим відповідно до чинного законодавства. Беручи до уваги процес поширення та нормативно-правового закріплення альтернативних способів, судова діяльність поступово стає немислимою без пропозиції альтернативного підходу та участі судді як посередника в альтернативних процедурах для досягнення такого результату, який максимально задовольнятиме інтереси сторін конфлікту (спору).

Розділ 3. «Процесуальні механізми реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві України: особливі та позасудові порядки» містить чотири підрозділи, де розглянуто сутність і значення угод у кримінальному провадженні, актуальні проблеми укладення угоди у кримінальному провадженні та проблеми імплементації інституту медіації у кримінальне судочинство.

У підрозділі 3.1 *«Угода про визнання винуватості у кримінальному провадженні: сучасні погляди на поняття, сутність і правову природу»* акцентовано увагу на відмінності поглядів науковців на визначення сутності та правової природи такої угоди, зокрема: прискорення кримінального процесу; інститут кримінального процесу, спрямований на процесуальну економію; диференціація кримінальної процесуальної форми; співробітництво з правоохоронними органами; засіб розв'язання кримінальних конфліктів завдяки компромісу; домовленість сторін. Визначено, що процесуальна економія чи спрощення кримінальної процесуальної процедури не можуть суперечити захисту основних цінностей держави. Окрім цього, не варто розглядати угоду про визнання винуватості суто з позиції «угоди про співробітництво», яка знайшла своє закріплення у кримінальному процесуальному законодавстві інших країн. Наголошено, що бажання співробітничати зі стороною обвинувачення, щире каяття, визнання своєї винуватості є елементами угоди про визнання винуватості. Обґрунтовано, що в основі угоди, як про примирення, так і про визнання винуватості, лежить компроміс, в якому закладена зацікавленість сторін.

Запропоновано авторське визначення угоди про визнання винуватості – це угода, що укладається між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим, предметом якої є беззастережне визнання останнім своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, обов'язки щодо співробітництва у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, якщо відповідні домовленості мали місце, в обмін на узгоджене покарання та його призначення або на його призначення й звільнення від його відбування з випробуванням, а також на передбачені законом наслідки укладення та затвердження угоди. Вказано на доцільність законодавчого закріплення поняття угод у кримінальному провадженні.

Визначено умови, при дотриманні яких угода про визнання винуватості може бути укладена, та виокремлено два її різновиди: 1) угода про визнання винуватості у провадженні щодо кримінальних проступків, нетяжких і тяжких злочинів; 2) угода про співробітництво в усіх категоріях кримінальних проваджень. Метою першого виду є досягнення компромісу між прокурором та обвинуваченим (підозрюваним) на взаємовигідних умовах. Викриття інших осіб у цих категоріях кримінальних правопорушень є другорядним. У другому випадку на перше місце, окрім

беззастережного визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості, висувається готовність до співпраці зі стороною обвинувачення.

Запропоновано угоду про співробітництво у кримінальному провадженні виділити окремо та чітко врегулювати процесуальний порядок укладення такої угоди, її зміст, наслідки укладення та затвердження угоди, порядок судового провадження на підставі такої угоди і наслідки її невиконання. Визначено, що потребують законодавчого врегулювання заходи безпеки стосовно підозрюваного чи обвинуваченого, з яким укладено угоду про співробітництво та запропоновано КПК України доповнити окремою статтею «Заходи безпеки по відношенню до підозрюваного чи обвинуваченого, з яким укладено угоду про співробітництво».

У підрозділі 3.2 «Угода про примирення у кримінальному провадженні: сучасні поняття, сутність і значення» встановлено, що у провідних країнах поширене застосування відновних процедур у кримінальному судочинстві та ухвалено різні міжнародні правові акти, що стосуються примирення потерпілого з винуватою особою: «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві», «Укладання угод у кримінальному провадженні: необхідність мінімальних стандартів для систем відмови від судового розгляду», «Стосовно спрощення кримінального правосуддя», «Щодо положення потерпілого в рамках кримінального права та кримінального процесу» тощо. Встановлено, що найбільш розповсюдженими способами вирішення правового конфлікту у світовій практиці є переговори, консиліація та медіація.

Виокремлено найважливіші аспекти досягнення угоди про примирення як акта втілення відновного правосуддя у чинне законодавство, проаналізовано практику судів загальної юрисдикції з цього питання та показано проблемні питання, які прослідковуються при досягненні компромісу, запропоновано шляхи вдосконалення чинного законодавства. Визначено, що важливим етапом досягнення угоди про примирення, як і про визнання винуватості, є її укладення, оскільки дотримання вимог закону при цьому, правильне відображення у ній необхідних її елементів є запорукою успішного затвердження її судом і подальшого виконання.

З урахуванням чинного законодавства та сучасних поглядів на інститут примирення у кримінальному провадженні запропоновано визначення угоди про примирення – це угода, яка укладається між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим та за їх ініціативою у провадженні щодо кримінальних проступків, нетяжких злочинів і у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, предметом якої є відшкодування заподіяної протиправним діянням шкоди або вчинення інших дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, в обмін на узгоджене покарання та його призначення або на його призначення та звільнення від відбування з випробуванням, а також на передбачені законом наслідки укладення та затвердження угоди. Запропоновано ст. 468 КПК України доповнити частиною 3, яку викласти у такій редакції: «Угода про примирення – це угода, укладена між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим за їх ініціативою шляхом досягнення компромісу в частині компенсації заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди в обмін на узгоджене пом'якшення покарання».

У підрозділі 3.3 «Актуальні проблеми укладення угод у кримінальному провадженні» проаналізовано низку проблемних аспектів укладення угоди про визнання винуватості між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим та угоди про примирення.

Зауважено, що інститут досягнення угоди у кримінальному провадженні є дієвим та ефективним засобом досягнення компромісу між потерпілою особою, підозрюваним (обвинуваченим), а також з державою в особі прокурора як процесуального керівника. Водночас чимало положень КПК України ще потребують подальшого осмислення та вдосконалення. Насамперед, це стосується умов укладення угод, домовленостей, недопустимості тиску на якусь зі сторін, особливостей співпраці у випадку визнання підозрюваним (обвинуваченим) своєї винуватості, забезпечення безпеки учасників угоди та членів їх сімей і близьких родичів, наявності суперечностей в судовій практиці.

Визначено, що при укладанні угод про примирення та визнання винуватості необхідно вказати на міру відповідальності, яка має бути врахована судом при постановленні вироку, інакше існує загроза того, що прокурор або потерпілий, з одного боку, та підозрюваний/обвинувачений – з іншого, досягнувши угоди про визнання винуватості або примирення, не позбавлені можливості викласти в тексті угоди обставини кримінального правопорушення, зазначивши при цьому зовсім іншу правову кваліфікацію вчиненого правопорушення з метою досягнення можливості укладення такої угоди.

Задля уникнення порушень в угоді про примирення, окрім сторін та інших необхідних даних, запропоновано вказувати також й ініціаторів укладення такої угоди, що сприятиме більш ефективному дотриманню вимог кримінального процесуального закону.

У підрозділі 3.4 *«Імплементация інституту медіації у кримінальне судочинство як одного з перспективних напрямів реалізації права на компроміс сторонами кримінально-правового конфлікту»* зазначено, що процедура медіації є популярною у багатьох країнах. Широко діють програми примирення у США, Великобританії, Канаді, Норвегії, Фінляндії, Австрії та ФРН, де вони закріплені у національному законодавстві. На рівні пілотних проєктів медіація застосовується у Данії, Швеції, Нідерландах, Ірландії, Іспанії, Італії, Польщі. У Швейцарії ж медіація визнана недоцільною та неефективною в економічному плані. Акцентовано увагу на тому, що держави-члени Ради Європи зобов'язані «намагатися сприяти медіації» та розробити конкретні заходи, закріпивши їх у відповідних нормативних актах.

З'ясовано, що інститут медіації та технології альтернативного врегулювання спорів усе частіше опиняються в центрі уваги як науковців, так і практиків. Доведено, що для запровадження у кримінальне судочинство інституту медіації необхідно прийняти Закон «Про медіацію», де потрібно встановити строки її проведення, особливості проведення медіації у провадженнях стосовно неповнолітніх, відповідальність медіатора у разі розголошення ним конфіденційної інформації та інші важливі аспекти, яким у державах з більш усталеними правовими традиціями приділяється належна увага. Обґрунтовано доцільність використання наступного поняття медіатора – це фізична особа, яка внесена до Реєстру медіаторів, відповідає вимогам цього Закону та залучена сторонами для проведення медіації.

Визначено позитивні та прогресивні кроки українського законодавця до запровадження інституту медіації. Аналіз зарубіжного досвіду його запровадження у практику вирішення конфліктів показав, що в різних країнах такі процеси відбуваються по-різному, здебільшого в позитивному аспекті. Однак, на прикладі застосування та втілення в життя процедури медіації у Молдові вбачається її «непопулярність». Успішному запровадженню інституту медіації сприятиме

інформаційна складова популяризації такої процедури позасудового вирішення конфліктів серед населення та безпосередньо серед учасників судового провадження, роз'яснювальна робота серед громадян про переваги медіації поміж інших форм вирішення кримінально-правового конфлікту.

Розділ 4 «Особливості реалізації права на компроміс при вирішенні питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності» містить два підрозділи, в яких проаналізовано питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності як компромісне вирішення кримінально-правового конфлікту та розкрито проблемні питання їх застосування.

У підрозділі 4.1 *«Звільнення від кримінальної відповідальності як компромісне вирішення кримінально-правового конфлікту»* з'ясовано, що при звільненні особи від кримінальної відповідальності їй пропонується компроміс: бути звільненою від кримінальної відповідальності у передбачених законом випадках або ж відстоювати свої законні інтереси в суді за загальними правилами, якщо вона вважає, що вона невинувата і може розраховувати на виправдувальний вирок.

Ґрунтуючись на законодавстві про кримінальну відповідальність виокремлено такі групи норм, що допускають компроміс у боротьбі з кримінальними правопорушеннями: 1) норми, які виключають кримінальну відповідальність у разі наявності передбачених ними умов і підстав; 2) норми, які спрямовані на пом'якшення покарання винуватого в обмін на вчинення ним певних позитивних посткримінальних поступків; 3) норми, що гарантують фіксоване зниження покарання винуватому в обмін на його позитивні посткримінальні поступки.

Визначено, що інститут звільнення особи від кримінальної відповідальності розглядається як: інститут кримінального права, що диференціює відповідальність; радикальний засіб диференціації кримінальної відповідальності; юридичний факт, який припиняє кримінальне правовідношення, що звільняє особу від несприятливих правових наслідків; альтернатива кримінальному переслідуванню; компромісне вирішення кримінально-правового конфлікту, механізм реалізації права на компроміс у кримінальному процесі. Обґрунтовано, що звільнення від кримінальної відповідальності є компромісною формою вирішення кримінально-правового конфлікту, передбаченою Кримінальним і Кримінальним процесуальним кодексами України, яка полягає у відмові суду від імені держави від застосування заходів кримінально-правового впливу щодо осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, у випадках, передбачених законом.

У підрозділі 4.2 *«Теоретичні та практичні проблемні питання, що виникають під час застосування звільнення від кримінальної відповідальності»* визначено, що у вітчизняній правовій науці та деяких зарубіжних країнах точаться дискусії з приводу правомірності застосування у кримінальному провадженні звільнення від кримінальної відповідальності. Суть дискусії полягає у відповіді на запитання, чи є суб'єкт, якого звільняють від кримінальної відповідальності, винуватим у вчиненні злочину і, взагалі, чи можна вважати кримінальним правопорушенням вчинене суб'єктом діяння, за яке його звільнили. На підставі аналізу сучасних досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців, судової практики аргументовано, що звільнення від кримінальної відповідальності ніяким чином не суперечить засаді презумпції невинуватості та міжнародним стандартам з прав людини.

Акцентовано увагу на проблемі та помилках застосування норм, які передбачають звільнення від кримінальної відповідальності. Зокрема, помилки звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим обумовлені схожістю цього інституту з укладенням угоди про примирення між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим. Визначено, що ці правові інститути відрізняються за своєю юридичною природою та правовими наслідками: у першому випадку особа звільняється від кримінальної відповідальності повністю та щодо неї не виноситься вирок, у другому ж – виноситься обвинувальний вирок та призначається узгоджене сторонами покарання.

ВИСНОВКИ

Проведене дисертаційне дослідження дозволило здійснити теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що має важливе значення для теорії і практики кримінального процесу. На основі комплексного аналізу проблем нормативно-правового та правозастосовного характеру сформульовано й обґрунтовано концепцію реалізації права на компроміс у кримінальному процесі. Розроблено пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінального процесуального законодавства України у частині практики застосування механізмів реалізації права на компроміс. До найбільш вагомих наукових результатів дослідження належать такі:

1. Доведено, що механізми досягнення компромісу при вирішенні конфліктів (спорів) як у цивільних відносинах, так і у разі вчинення злочинів притаманні нашому законодавству ще з часів Київської Русі. У нормах права того часу прослідковувалась перевага приватного начала над публічним і відбулося зародження інституту «угод у кримінальному провадженні» шляхом досягнення компромісу між потерпілим, обвинуваченим і державою. Акцентовано увагу на тому, що така угода носила тристоронній усний характер: з одного боку був обвинувачений, з іншого – потерпілий, а з третього – влада (князь). При цьому, пріоритетом у реагуванні держави на вчинення злочину було не покарання особи, а відновлення порушеного злочином балансу прав та охоронюваних інтересів потерпілої особи, державних устоїв і самого злочинця, який може ресоціалізуватися в суспільстві без подальших для неї наслідків, розкайвавшись і відшкодувавши шкоду. Визначено, що судовий процес в Українській козацькій державі вважався виключно особистою справою сторін з підпорядкуванням їх керівній ролі суду, а приватне начало мало завжди перевагу над публічним.

Обґрунтовано, що такі пам'ятки української держави, як «Руська Правда» та «Права, за якими судиться малоросійський народ», ілюструють ментальність і духовність нашого народу, яка знайшла свій вираз через тогочасні процедури застосування мирних, компромісних механізмів при вирішенні таких складних питань, як конфлікт, пов'язаний з вчиненням кримінального правопорушення.

Визначено, що розуміння правової природи права на компроміс у теперішньому його розумінні почало формуватися у другій половині ХХ ст. та законодавчо частково було закріплене з прийняттям КПК України 2012 р. Активно впроваджуючи у сучасний кримінальний процес механізми реалізації права на

компроміс з акцентом на захист прав та охоронюваних законом інтересів, ми не запозичуємо, а запроваджуємо притаманне нам, як нації, право на компроміс у кримінальному процесі, яке «призабулося» з плином часу.

2. Встановлено, що комплексного наукового дослідження реалізації права на компроміс у кримінальному процесі не проводилося. Значна частина наукових досліджень окремих аспектів права на компроміс здійснювалася до реформування кримінального процесуального законодавства, що обумовило аналіз цієї проблеми на підставі вивчення зарубіжного досвіду, або без вивчення правозастосовної практики (за відсутності такої).

Окремі питання компромісних процедур у кримінальному провадженні були предметом наукових досліджень вже після імплементації нового законодавства і, відповідно, напрацювання практики його застосування. Однак наукових досліджень, які б були присвячені безпосередньому дослідженню права на компроміс та його реалізації у кримінальному судочинстві, у теорії кримінального процесу України немає.

Обґрунтовано твердження про інтеграцію наукових досліджень реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві в інші сфери юридичної діяльності та акцентовано увагу на міждисциплінарному характері цієї проблеми. Визначено, що наукові розробки механізмів реалізації права на компроміс були зроблені в межах теорії та історії держави і права, історії політичних і правових учень, кримінального права та кримінології, кримінально-виконавчого права, філософії права, юридичної психології. Під час дослідження реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України як самостійного кримінального процесуального вчення потрібно керуватися наявним науковим доробком як методологічною основою, що забезпечить всебічне та повне дослідження права на компроміс у кримінальному процесі.

3. Визначено, що реалізація права на компроміс у кримінальному процесі через його компромісні процедури належить до числа складних системних об'єктів дослідження. Складність, багатоаспектність і соціальний характер компромісних процедур (механізмів реалізації права на компроміс) передбачає необхідність їх комплексного та всебічного вивчення. Дослідницька стратегія, покладена в основу комплексного підходу, передусім, ґрунтується на таких методологічних принципах, як формулювання загальної теоретичної концепції; розробка наскрізних понять і категорій, що забезпечують єдність підходу до об'єкта дослідження. Методологічні основи, які забезпечують досягнення запланованих результатів наукового дослідження проблематики права на компроміс та його процедур у кримінальному процесі, узгоджуються з сучасним рівнем розвитку теорії кримінального процесу.

4. Обґрунтовано, що міжнародні стандарти реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві — це закріплені у загальновизнаних нормах міжнародних актів обов'язкового і рекомендаційного характеру загальні положення, принципи міжнародного права, відповідно до яких реалізується право учасників кримінального провадження на досягнення компромісу, а також обов'язки органів державної влади, службових та інших осіб щодо забезпечення реалізації зазначеними особами такого права. Встановлено, що важливу роль у реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві відіграють міжнародно-правові акти

Організації Об'єднаних Націй, Європейського Союзу та Ради Європи, в яких закріплені основні принципи та гарантії реалізації цього права.

Доведено, що до основних міжнародно-правових принципів реалізації права на компроміс у кримінальному провадженні відносяться: добровільність; співробітництво і рівність сторін; інформативна згода сторін на участь у процедурах примирення; конфіденційність; доступність; допустимість примирення на будь-якій стадії кримінального судочинства; нейтралітет, незалежність, неупередженість, справедливість, компетентність і кваліфікація посередника. Встановлено, що основними аспектами дії принципу добровільності реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві є: взаємна домовленість, волевиявлення сторін, відсутність зовнішнього тиску та зобов'язання до примирення, інформування сторін про ці правила до початку процедури примирення. Визначено додаткові міжнародно-правові засади реалізації права на компроміс у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх – підвищений правовий захист, найменше втручання, спеціалізація та індивідуалізація.

Кримінальними процесуальними гарантіями реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві, закріпленими на міжнародному рівні, є: отримання юридичних консультацій щодо процедури примирення; інформування учасників про основні аспекти відновних процедур; недопустимість примушування або схиляння до участі в процесах примирення чи згоди з їх результатами; забезпечення можливості повернення до розгляду кримінального провадження у загальному порядку у випадку недосягнення домовленості між сторонами; застосування кримінальних процесуальних санкцій до недобросовісної сторони у випадку невиконання нею взятих на себе зобов'язань. Визначено умови унеможливлення примушування або схиляння за допомогою недобросовісних засобів до участі в процесах примирення або згоди з їх результатами, ними є: 1) презумпція невинуватості у разі згоди порушника на застосування альтернативних способів вирішення кримінально-правового конфлікту; 2) недопустимість використання відомостей, повідомлених порушником під час процедури примирення, як доказів вини у подальшому судовому провадженні; 3) доступність правосуддя та справедливого судового розгляду у випадку недосягнення компромісу.

5. Акцентовано, що кримінальне судочинство може відповідати своєму призначенню при наявності в ньому ефективного юридичного механізму подолання та усунення протиріч. Аналіз співвідношення категорій «конфлікт» і «протиріччя» свідчить, що категорія «конфлікт» має суб'єктивно-об'єктивний характер, а категорія «протиріччя» – об'єктивний, суб'єктивного характеру вона набуває у разі виникнення передумови конфлікту. Визначено, що суттю правового конфлікту є протистояння, що реалізується у правовій площині та має чітко виражений онтологічний, аксіологічний та праксеологічний характер, спрямований на удосконалення ціннісних і пізнавально-діяльнісних проявів правової реальності. Визначено доцільність використання у межах дисертаційного дослідження поняття «правовий конфлікт», а не «юридичний конфлікт». Запропоновано класифікувати правовий конфлікт за галузями права.

Обґрунтовано, що під кримінально-правовим конфліктом потрібно розуміти конфлікт інтересів, охоронюваних кримінальним законом, який виник між особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, державою та жертвою протиправного діяння. Наголошено, що передумовою виникнення права на компроміс у кримінальному процесі України є саме конфлікт, що виник в результаті вчинення кримінального правопорушення. Кримінально-правовий конфлікт завжди є первинним по відношенню до кримінально-процесуального, однак останній не позбавлений своєї самостійності, як вид правового конфлікту. Кримінально-правовий конфлікт завжди виникає в минулому, а кримінально-процесуальний – як у сьогоденні, так і в майбутньому.

Виокремлено ознаки кримінально-процесуального конфлікту: виникає і розвивається в рамках кримінальних процесуальних правовідносин між учасниками кримінального провадження; має негативний характер і широку розповсюдженість; можливе управління конфліктами та їх вирішення з використанням владних повноважень; виникає при наявності протилежних процесуально значущих інтересів учасників кримінального провадження або способів захисту цих інтересів; виступає в якості протидії, що має юридично значущі наслідки. Доведено, що кримінально-процесуальний конфлікт – це самостійний вид правових конфліктів, який виражається у зіткненні протилежно спрямованих, несумісних позицій учасників кримінального провадження, що ґрунтується на правовому протиріччі, розв'язати яке можливо за допомогою правових засобів із застосуванням як формальних, так і неформальних процедур (переговорів), передбачених кримінальним процесуальним законом. Підтримано класифікацію кримінально-процесуальних конфліктів за наступними критеріями: сферами прояву, масштабами, тривалістю, напруженістю, суб'єктами кримінальних процесуальних конфліктних відносин, причинами виникнення, комунікативною спрямованістю, наслідками та формами зіткнення.

6. Визначено, що у країнах Західної Європи поняття компромісу втратило абстрактно-теоретичний характер і набуло інструментального змісту як засіб досягнення практичних цілей, зокрема імплементації усталеної практики Європейського суду з прав людини в національні правові системи.

Одним із видів правового компромісу за галузевою класифікацією є компроміс у кримінальному провадженні (кримінально-процесуальний компроміс), який є таким способом вирішення кримінально-правового конфлікту, який досягається шляхом взаємодопустимих поступок сторін обвинувачення та захисту. Обґрунтовано, що кримінально-процесуальний компроміс – це один з різновидів правового компромісу, який характеризується бажанням сторін з «доброї» власної волі вирішити кримінально-правовий конфлікт при певних рівних умовах, взаємних поступках і вигоді у кримінальному провадженні. Розмежування кримінально-правового та кримінально-процесуального компромісів проявляється через форми їх реалізації у кримінальному та кримінальному процесуальному праві відповідно. Ці два види правового компромісу перебувають у тісному взаємозв'язку, як наслідок взаємодії кримінального та кримінального процесуального законодавства.

7. Доведено, що під правом на компроміс у кримінальному процесі потрібно розуміти право на отримання цінностей, благ поновлюючого характеру, якому кореспондує обов'язок винуватої у вчиненні кримінального правопорушення особи вчинити відновну дію як для потерпілої особи, так загалом для держави й суспільства задля відновлення порушеного кримінально караним діянням

суспільного спокою, безпеки та правового порядку. Формами реалізації права на компроміс у кримінальному провадженні є: звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, угоди про примирення та про визнання винуватості, медіація. Акцентовано увагу на поєднанні як кримінальної процесуальної, так і цивільної складової правової природи права на компроміс, що зумовлює поєднання імперативних і диспозитивних начал. Обґрунтовано, що для кримінального процесуального права взагалі, а права на компроміс зокрема, важливою домінантою та фактором є індивідуалізація, тому носіями права на компроміс у кримінальному провадженні є потерпіла особа та підозрюваний (обвинувачений).

Визначено, що під межами реалізації права на компроміс потрібно розуміти умови, за яких буде можливим законне застосування такого права у кримінальному провадженні або ж умови, за яких його реалізація буде неможливою. Основними критеріями допустимості меж права на компроміс є: 1) перелік кримінальних правопорушень, на які воно поширюється; 2) коло винних осіб, які підпадають під його дію; 3) закріплені в законі вимоги, в обмін на виконання яких особа звільняється від кримінальної відповідальності або їй пом'якшується покарання. Вказано на необхідність відмежування від компромісу у кримінальному судочинстві «узгоджувальних» або подібних до них процедур, коли учасники кримінального провадження доходять згоди з тих чи інших питань, які, однак, не впливають суттєво на хід самого процесу та не змінюють його.

8. Обґрунтовано, що в КПК України 2012 р. запроваджено прагматичний тип кримінального процесу, який надав можливість особі реалізувати об'єктивне право на компроміс через інститути звільнення від кримінальної відповідальності, кримінального провадження на підставі угод, і в, майбутньому, медіації. Основними рисами прагматичного типу кримінального процесу є доцільність, діалогічність і конвенціоналізм. Прагматичний тип кримінального процесу може бути як приватно-прагматичним, так і публічно-прагматичним. Формами приватно-прагматичного виду є: застосування інститутів як звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, угода про примирення між потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим) та інститут медіації у кримінальному судочинстві (у разі запровадження). Формами публічно-прагматичного виду процесу є угода про визнання винуватості.

9. Обґрунтовано, що під альтернативним вирішенням юридичних конфліктів розуміється сукупність різноманітних правозастосовних процедур, що не відносяться до так званого «традиційного» правозастосовного процесу, проте розвиваються в межах системи права та є одним з напрямів розвитку і вдосконалення сучасного юридичного процесу. Альтернативне вирішення спорів у кримінальному провадженні передбачає активне використання сторонами юридичного конфлікту (захисту та обвинувачення) стратегії компромісу і (або) стратегії співпраці в управлінні юридичним конфліктом, що є особливо цінним задля узгодження їхніх інтересів. Ознаками альтернативного врегулювання спорів потрібно вважати: 1) добровільність; 2) конфіденційність; 3) формальність; 4) економічність; 5) універсальність; 6) диверсифікованість; 8) можливість он-лайн урегулювання спорів.

Визначено, що сутність категорії «альтернативні способи вирішення спорів» варто розглядати у вузькому та широкому значеннях. У вузькому значенні – це сукупність неформальних позасудових процедур, спрямованих на вирішення або врегулювання спорів без залучення державних юрисдикційних органів, у широкому – також і процедури, інтегровані в судове провадження, які вважаються альтернативною загальному порядку вирішення спорів у суді. Акцентовано на широкому спектрі альтернативних способів вирішення спорів: одні побудовані за принципом квазісудових процедур (третейський суд, арбітраж), інші – зосереджені навколо примирення сторін (медіація, консиліація, колаборативні процедури), або мають рекомендаційну природу (незалежна оцінка фактів, попередня нейтральна оцінка).

10. Обґрунтовано, що інститут угоди у кримінальному судочинстві можна розглядати з різних позицій: і як прискорення кримінального провадження, і його спрощення, і як прояв диференціації кримінальної процесуальної форми, як механізм реалізації права на компроміс тощо. Однак, в основі угоди, як про примирення, так і про визнання винуватості лежить компроміс, в якому закладена зацікавленість сторін. Саме це і становить його внутрішню сутність.

Запропоновано авторське визначення угоди про визнання винуватості – це угода, що укладається між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим, предметом якої є беззастережне визнання останнім своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, обов'язки щодо співробітництва у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, якщо відповідні домовленості мали місце, в обмін на узгоджене покарання та його призначення, або на його призначення та звільнення від його відбування з випробуванням, а також на передбачені законом наслідки укладення та затвердження угоди».

Виокремлено два різновиди угоди про визнання винуватості: 1) угода про визнання винуватості у провадженні щодо кримінальних проступків, нетяжких і тяжких злочинів; 2) угода про співробітництво в усіх категоріях кримінальних проваджень. Запропоновано угоду про співробітництво у кримінальному провадженні виділити окремо та врегулювати процесуальний порядок укладення такої угоди, її зміст, наслідки укладення та затвердження угоди, порядок судового провадження на підставі такої угоди і наслідки її невиконання. Визначено, що потребують законодавчого врегулювання заходи безпеки по відношенню до підозрюваного чи обвинуваченого, з яким укладено угоду про співробітництво, членів їх сімей та близьких родичів.

11. Запропоновано авторське визначення угоди про примирення – це угода, яка укладається між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим та за їх ініціативою у провадженні щодо кримінальних проступків, нетяжких злочинів та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, предметом якої є відшкодування заподіяної протиправним діянням шкоди або вчинення інших дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, в обмін на узгоджене покарання та його призначення або на його призначення та звільнення від відбування з випробуванням, а також на передбачені законом наслідки укладення і затвердження угоди.

12. Визначено положення КПК України, що стосуються механізму досягнення угод у кримінальному провадженні, які потребують подальшого осмислення і вдосконалення. Насамперед, це стосується умов укладення угод, домовленостей, недопустимості тиску на якусь зі сторін, особливостей співпраці у випадку визнання підозрюваним (обвинуваченим) своєї винуватості, забезпечення безпеки учасників угоди та членів їх сімей і близьких родичів, наявності суперечностей в судовій практиці. Запропоновано в угоді про примирення, окрім сторін та інших необхідних даних, вказувати також й ініціаторів укладення такої угоди.

13. Встановлено, що процедура медіації є популярною у багатьох країнах. Широко діють програми примирення у США, Великобританії, Канаді, Норвегії, Фінляндії, Австрії та ФРН, де вони закріплені у національному законодавстві. На рівні пілотних проєктів медіація застосовується у Данії, Швеції, Нідерландах, Ірландії, Іспанії, Італії, Польщі. У Швейцарії ж медіація визнана недоцільною та неефективною в економічному плані.

З'ясовано, що в Україні запровадження у кримінальне судочинство інституту медіації перебуває на етапі становлення. Обґрунтовано, що запровадження у кримінальне судочинство інституту медіації потребує прийняття Закону України «Про медіацію», де потрібно встановити строки її проведення, особливості проведення медіації у провадженнях стосовно неповнолітніх, відповідальність медіатора у разі розголошення ним конфіденційної інформації та інші важливі аспекти, яким у державах з більш усталеними правовими традиціями приділяється належна увага.

14. Виокремлено такі групи норм, що допускають компроміс у боротьбі з кримінальними правопорушеннями: норми, які виключають кримінальну відповідальність у разі наявності передбачених ними умов і підстав; норми, які спрямовані на пом'якшення покарання винуватого в обмін на вчинення ним певних позитивних посткримінальних поступків; норми, що гарантують фіксоване зниження покарання винуватому в обмін на його позитивні посткримінальні поступки. При звільненні особи від кримінальної відповідальності їй пропонується компроміс: бути звільненою від кримінальної відповідальності у передбачених законом випадках або ж відстоювати свої законні інтереси в суді за загальними правилами, якщо вона вважає, що невинувата і може розраховувати на виправдувальний вирок.

Визначено, що інститут звільнення особи від кримінальної відповідальності розглядається як: інститут кримінального права, що диференціює відповідальність; радикальний засіб диференціації кримінальної відповідальності; юридичний факт, який припиняє кримінальне правовідношення, що звільняє особу від несприятливих правових наслідків; альтернатива кримінальному переслідуванню; компромісне вирішення кримінально-правового конфлікту, механізм реалізації права на компроміс у кримінальному процесі.

Обґрунтовано, що звільнення від кримінальної відповідальності — це компромісна форма вирішення кримінально-правового конфлікту, передбачена Кримінальним і Кримінальним процесуальним кодексами України, що полягає у відмові суду від імені держави застосовувати заходи кримінально-правового впливу щодо осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, у передбачених законом випадках.

15. Акцентовано увагу на наявності дискусій з приводу застосування у кримінальному провадженні звільнення від кримінальної відповідальності. Аргументовано, що звільнення від кримінальної відповідальності не суперечить засаді презумпції невинуватості та міжнародним стандартам з прав людини. Визначено відмінність між звільненням від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим та угодою про примирення, які полягають в тому, що у першому випадку особа звільняється від кримінальної відповідальності повністю та щодо неї не виноситься вирок, у другому – виноситься обвинувальний вирок та призначається узгоджене сторонами покарання.

16. Сформульовано низку пропозицій щодо внесення змін і доповнень до чинного КПК України з питань, що стосуються розширення прав підозрюваного, обвинуваченого (ч. 3 ст. 42 КПК України); окремого закріплення у законі угоди про співробітництво (ст. 468 КПК України); змісту угоди про примирення (ст. 471 КПК України); віднесення до учасників кримінального провадження медіатора (запропоновано доповнити параграф п'ятий глави третьої КПК України окремою статтею 72-2); урегулювання застосування заходів безпеки щодо підозрюваного чи обвинуваченого, з яким укладено угоду про співробітництво (запропоновано доповнити КПК України окремими нормами). Також запропоновано пропозиції до проекту Закону «Про медіацію» № 3504 від 19 травня 2020 р у частині врегулювання проведення медіації у кримінальному судочинстві окремою статтею, стосовно конкретизації поширення медіації у кримінальному провадженні (запропоновано доповнити ч. 1 ст. 2 проекту), щодо дефініції поняття «медіатор» (запропоновано нову редакцію ч. 2 ст. 1 проекту).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Сіроткіна М. В. Право на компроміс у кримінальному процесі України: теорія і практика : монографія. Київ: Талком, 2020. 432 с.

Статті у наукових фахових виданнях України

2. Сіроткіна М. В. Впровадження програм відновного правосуддя у світі: зарубіжний досвід. *Правова держава*. 2009. Вип. 20. С. 361–368.

3. Сіроткіна М. В. Щодо сутності кримінально-правового та кримінально-процесуального конфліктів. *Право.ua*. 2016. № 3. С. 204–209.

4. Сіроткіна М. В. Щодо сутності та змісту правового конфлікту у кримінальному провадженні. *Наше право*. 2019. № 1. С. 232–237.

5. Сіроткіна М. В. Поняття та види кримінально-процесуального конфлікту. *Наукові записки*. Серія : Право. 2019. Вип. 6. Спецвипуск. Т. 2. С. 27–32.

6. Сіроткіна М. Застосування процедури медіації у кримінальному процесі Австрії, ФРН та Швейцарії. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 3(13). С. 106–114.

7. Сіроткіна М. В. Укладення та затвердження угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні: проблеми правозастосовної практики в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 82. С. 115–123.

8. Сіроткіна М. В. Правове регулювання механізму укладення угод як засобу досягнення компромісу у кримінальному судочинстві України: історичний аспект. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського ун-ту права імені Короля Данила Галицького*. Серія Право. 2020. № 9 (21). С. 119–129.

9. Сіроткіна М. В. Міжнародно-правові гарантії права на компроміс у кримінальному судочинстві. *Наше право*. 2020. № 3. С. 139–145.

10. Сіроткіна М. Ініціювання укладення угоди про примирення в кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 291–296.

11. Сіроткіна М. Принципи добровільності та конфіденційності в системі міжнародних стандартів реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 280–285.

12. Сіроткіна М. Передумови застосування альтернативних способів вирішення кримінально-правових та кримінально-процесуальних конфліктів. *Слово Національної школи суддів України*. 2020. № 3 (32). С. 147–157.

13. Сіроткіна М. В. Поняття та зміст правового компромісу у кримінальному процесі: концептуальні підходи. *Часопис Київського ун-ту права*. 2020. № 3. С. 280–284.

14. Сіроткіна М. В. Звільнення від кримінальної відповідальності як альтернатива кримінальному переслідуванню. *Юридична Україна*. 2020. № 9 (213). С. 33–40.

15. Сіроткіна М. В. Звільнення особи від кримінальної відповідальності та його співвідношення із засадою презумпції невинуватості. *Юридична Україна*. 2020. № 8 (212). С. 44–50.

16. Сіроткіна М. Угода про визнання винуватості у кримінальному провадженні як одна з компромісних форм вирішення правового конфлікту. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 166–171.

17. Сіроткіна М. В. Методологічні підходи щодо класифікації правового конфлікту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 380–382.

18. Сіроткіна М. Поняття та класифікація кримінально-процесуального компромісу. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2020. № 3–4. С. 54–61.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав з юридичного напрямку

19. Сіроткіна М. В. Предмет та зміст угоди про співпрацю між підозрюваним (обвинуваченим) та прокурором у кримінальному судочинстві України. *Верховенство права: Міжнар. наук. журнал*. 2018. № 1. С. 214–220.

20. Сіроткіна М. В. Міжнародні стандарти участі посередника у процедурі примирення у кримінальному судочинстві. *ReOS*. 2020. № 6. С. 80–85.

21. Сіроткіна М. В. Поняття та зміст угоди про примирення у кримінальному судочинстві України. *Інтернаука: Міжнар. наук. журнал*. Серія: «Юридичні науки». 2020. № 11(33). Т. 2. С. 34–39.

22. Сіроткіна М. В. Концептуальні підходи, сутність та класифікація систем альтернативного вирішення юридичних конфліктів (спорів) у кримінальному провадженні. *Visegrad journal on human right*. 2020. № 4. С. 116–124.

23. Sirotkina M., Lomakina O., Shkarnega O. Topical aspects of DCFTA implementation in the judicial proceedings. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2021. Vol. 7 № 1 January. P. 127–133.

Тези доповідей, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

24. Сіроткіна М. В. Реалізація права на повне відшкодування шкоди, завданої злочином шляхом механізмів відновного правосуддя. *Від громадянського суспільства – до правової держави: тези доп. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 24 квіт. 2009 р.)*. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. С. 386–388.

25. Сіроткіна М. В. Проблемні питання інституту угод у кримінальному провадженні. *Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали V Міжвуз. наук.-практ. конф. студентів, курсантів, аспірантів та молодих учених (Київ, 18 жовт. 2013 р.)*. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2013. С. 420–427.

26. Сіроткіна М. В. Роль та значення компромісу при вирішенні кримінально-правового конфлікту. *Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 жовт. 2016 р.)*. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. С. 511–512.

27. Sirotkina Mariia V. Institution of Agreements as One of Ways of Compromise Solution of Criminal and Legal Conflict under Ukrainian Legislation. *Procesowo-kryminalistyczna problematyka udziału pokrzywdzonego w postępowaniu karnym: V Miedzynarodowa Konferencja Naukowa pt. (Wroclaw, 22 listopad 2016)*. Wroclaw, 2017. S. 19–20.

28. Сіроткіна М. В. Втілення відновного правосуддя у кримінальне судочинство України. *Розбудова правової держави в Україні: реалії та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 29 трав. 2020 р.)*. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2020. С. 201–204.

29. Сіроткіна М. В. Ініціювання укладення угоди про примирення як крок до правового компромісу. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики в XXI столітті: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Рівне, 16–17 жовт. 2020 р.)*. Рівне: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 203–205.

30. Сіроткіна М. В. Щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою: проблемні питання застосування та перспективи подальшого розвитку. *Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 30–31 жовт. 2020 р.)*. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. С. 177–180.

31. Сіроткіна М. В. Щодо проблемних питань визначення правової кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення та узгодженого покарання при укладанні та затвердженні угод. *Legal science, legislation and law enforcement practice: regularities and development trends: conference proceedings of International scientific and practical conference (Lublin, the Republic of Poland, October 30–31, 2020)*. Lublin : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020. P. 364–368.

32. Сіроткіна М. В. Укладення угоди як спосіб вирішення кримінально-правового спору в Україні: історичний погляд. *Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми*: збірник матеріалів VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 13 листоп. 2020 р.). Івано-Франківськ: Вид. Голіней О.В., 2020. С. 102–106.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

33. Нескороджена Л. Л., Щербак С. В., Сіроткіна М. В. Цивільний позов, моральна шкода та її компенсація у кримінальному та цивільному судочинстві: теорія і практика : наук.-практ. посіб. Київ : Фурса С.Я. ; КНТ, 2008. 416 с.

34. Сіроткіна М. В. Компенсація моральної шкоди в кримінальному судочинстві України: монографія. Івано-Франківськ: Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2009. 145 с.

35. Вільгушинський М. Й., Сіроткіна М. В. Право близьких родичів потерпілого на відшкодування моральної шкоди у кримінальному судочинстві України: проблеми та способи вирішення. *Прикарпатський юридичний вісник: зб. наук. праць*. Івано-Франківськ. 2011. Вип. 1. С. 215–224.

36. Фулей Т. І., Сіроткіна М. В. Затримання та взяття під варту: особливості застосування : навч.-метод. посіб. Київ : АДЕФ-Україна, 2011. 158 с.

37. Кучинська О. П., Сіроткіна М. В. Методичні рекомендації до навчального курсу для суддів по темі «Затримання та взяття під варту: особливості застосування». Київ : Нац. школа суддів України, 2012. 39 с.

38. Вільгушинський М. Й., Сіроткіна М. В. Погоджувальне правосуддя у кримінальній юстиції України: актуальні проблеми впровадження та застосування. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2012. № 6. С. 97–112.

39. Бабанли Р. Ш., Сіроткіна М. В. Доведеність вини поза розумним сумнівом у кримінальному процесі України: особливості розуміння та правозастосування. *Адвокат*. Київ : Експрес-поліграф, 2013. № 10. С. 19–21.

40. Сіроткіна М. В. Щодо проблемних питань укладення угод в кримінальному провадженні. *Адвокат*. Київ : Експрес-поліграф, 2014. № 3. С. 32–36.

41. Сіроткіна М. В. Затримання та взяття під варту: рекомендації, практика застосування та досвід / За заг. ред. Н.О. Верещінської, А.Г. Алексеєва. Київ, 2007. 216 с.

42. Процесуальні документи у кримінальному провадженні. Зразки. Роз'яснення : наук.-практ. посіб. / Городовенко В. В., Гринюк В. О., Кучинська О. П., Погорецький М. А., Сіроткіна М. В. та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 545 с.

43. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України: у 4-х т. / за ред. О.В. Стовби. Харків : Видавнича агенція «Апостиль», 2018. Т. IV. 416 с.

АНОТАЦІЯ

Сіроткіна М. В. Теорія та практика реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021.

Дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням теоретичних і правових основ реалізації права на компроміс у кримінальному процесі, в якому обґрунтовується низка концептуальних для теорії й практики понять, положень, висновків і пропозицій. Визначено основні міжнародно-правові принципи реалізації права на компроміс у кримінальному провадженні та процесуальні гарантії реалізації цього права.

Розкрито суть правового конфлікту та обґрунтовано, що кримінально-правовий конфлікт є первинним по відношенню до кримінально-процесуального. Виокремлено ознаки кримінально-процесуального конфлікту та запропоновано його визначення.

Розроблено визначення кримінально-процесуального компромісу та права на компроміс у кримінальному процесі. Доведено, що формами реалізації права на компроміс у кримінальному провадженні є: звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, угоди про примирення та про визнання винуватості, медіація. Обґрунтовано, що в Україні запроваджено прагматичний тип кримінального процесу.

Визначено, що інститут угоди у кримінальному судочинстві можна розглядати з різних позицій, однак, в основі угоди як про примирення, так і про визнання винуватості лежить компроміс. Запропоновано авторське визначення угоди про визнання винуватості та угоди про примирення.

Розкрито процедуру імплементації інституту медіації у кримінальне судочинство як одного з перспективних напрямів реалізації права на компроміс сторонами кримінально-правового конфлікту. Аргументовано, що звільнення від кримінальної відповідальності не суперечить засаді презумпції невинуватості та міжнародним стандартам прав людини.

Ключові слова: міжнародні стандарти реалізації права на компроміс, кримінально-правовий конфлікт, кримінально-процесуальний конфлікт, кримінально-процесуальний компроміс, право на компроміс, прагматичний тип кримінального процесу, угода про визнання винуватості, угоди про примирення, медіація, звільнення від кримінальної відповідальності.

АННОТАЦІЯ

Сироткина М. В. Теория и практика реализации права на компромисс в уголовном процессе Украины. – *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2021.

Диссертация является первым в Украине комплексным исследованием теоретических и правовых основ реализации права на компромисс в уголовном процессе, в котором обосновывается ряд концептуальных для теории и практики понятий, положений, выводов и предложений.

Предложено определение международных стандартов реализации права на компромисс в уголовном судопроизводстве, характеризуются основные международно-правовые принципы и процессуальные гарантии реализации права на компромисс в уголовном процессе.

Определена суть правового конфликта и обоснована целесообразность классифицировать правовой конфликт по отраслям права. Определено, что уголовно-правовой конфликт является первичным по отношению к уголовно-процессуальному, однако последний не лишен своей самостоятельности как вид правового конфликта. Выделены признаки уголовно-процессуального конфликта и предложено его определение. Разработана классификация уголовно-процессуальных конфликтов по сферах проявления, масштабах, продолжительности, напряженности, субъектами уголовных процессуальных конфликтных отношений, причинами возникновения, коммуникативной направленности, последствиями и формами столкновения.

Обосновано, что уголовно-процессуальный компромисс – это одна из разновидностей правового компромисса, который характеризуется желанием сторон по «доброй» собственной воле решить уголовно-правовой конфликт при определенных равных условиях, взаимных уступках и выгоде в уголовном производстве. Доказано, что под правом на компромисс в уголовном процессе следует понимать право на получение ценностей, благ восстанавливающего характера, которому корреспондирует обязанность виновного в совершении преступления лица совершить восстановительные действия как для потерпевшего, так и для государства и общества в целом с целью восстановления нарушенного уголовно наказуемым деянием общественного спокойствия, безопасности и правового порядка.

Формами реализации права на компромисс в уголовном производстве являются: освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением виновного с потерпевшим, соглашения о примирении и о признании виновности, медиация. Обосновано, что для уголовного процессуального права вообще, и права на компромисс в частности, важной доминантой и фактором является индивидуализация. Обосновано, что в Украине введен прагматичный тип уголовного процесса, который дает возможность лицу реализовать объективное право на компромисс через институты освобождения от уголовной ответственности, уголовного производства на основании соглашений, и, в будущем, медиации.

Определено, что под альтернативным решением юридических конфликтов понимается совокупность различных правоприменительных процедур, не относящихся к так называемому «традиционному» правоприменительному процессу, однако развивающихся в рамках системы права.

Обосновано, что институт сделки в уголовном судопроизводстве можно рассматривать с разных позиций, однако, в основе сделки лежит компромисс. Предложено авторское определение сделки о признании виновности и сделки о примирении.

Раскрыта процедура имплементации института медиации в уголовном судопроизводстве как одного из перспективных направлений реализации права на компромисс сторонами уголовно-правового конфликта. Определено, что введение в уголовное судопроизводство института медиации требует принятия Закона Украины «О медиации», где следует установить сроки ее проведения, особенности проведения медиации в производствах в отношении несовершеннолетних, ответственность медиатора в случае разглашения им конфиденциальной информации.

Рассмотрены теоретические и практические проблемные вопросы, возникающие при применении освобождения от уголовной ответственности. Аргументировано, что освобождение от уголовной ответственности не противоречит принципу презумпции невиновности и международным стандартам прав человека. Определено различие между освобождением от уголовной ответственности в связи с примирением виновного с потерпевшим и соглашением о примирении.

Сформулирован ряд предложений относительно изменений и дополнений в действующий УПК Украины по вопросам, касающимся расширения прав подозреваемого, обвиняемого, отдельного закрепления в законе соглашения о сотрудничестве, содержания соглашения о примирении, отнесение к участникам уголовного производства медиатора, разрешения на применение мер безопасности в отношении подозреваемого или обвиняемого, с которым заключено соглашение о сотрудничестве. Обоснованы предложения к проекту Закона Украины «О медиации».

Ключевые слова: международные стандарты реализации права на компромисс, уголовно-правовой конфликт, уголовно-процессуальный конфликт, уголовно-процессуальный компромисс, право на компромисс, прагматичный тип уголовного процесса, соглашение о признании виновности, соглашения о примирении, медиация, освобождение от уголовной ответственности.

SUMMARY

Sirotkina M.V. Theory and practice of exercising the right to a tradeoff in a criminal process of Ukraine. – *Qualifying research paper in the form of manuscript.*

A thesis for the degree of a Doctor of Law majoring in 12.00.09 – criminal process and criminalistics; forensic examination; operative-investigative activity. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2021.

This thesis is the first in Ukraine comprehensive monographic study of theoretical and legal foundations of the right to a tradeoff in a criminal process substantiating a number of concepts, provisions, conclusions, and suggestions conceptual for theory and practice. The key international legal principles of exercising the right to a tradeoff in criminal proceedings and procedural guarantees of exercising this right have been defined.

The essence of the legal conflict has been revealed and it has been substantiated that the criminal-legal conflict is primary in relation to the criminal-procedural conflict. The features of the criminal-procedural conflict have been highlighted and its definition has been proposed.

The definition of criminal-procedural tradeoff and the right to a tradeoff in criminal proceedings has been developed. It has been proved that forms of exercising the right to a tradeoff in criminal proceedings are as follows: exemption from criminal liability in connection with reconciliation of the guilty with the victim, agreements on reconciliation and plea bargain, as well as mediation. It has been justified that the pragmatic type of criminal proceedings is introduced in Ukraine.

It has been defined that the institute of the agreement in criminal proceedings can be considered from different standpoints, however the heart of the agreement of reconciliation and plea bargain is a tradeoff. The author's definition of plea bargain and agreement on reconciliation has been proposed.

The paper has revealed the procedure of implementation of the institution of mediation in criminal proceedings as one of the promising areas of exercising the right to a tradeoff by the parties to a criminal law conflict. It has been argued that the exemption from criminal liability does not contradict the principle of presumption of innocence and international standards of human rights.

Keywords: international standards of exercising the right to a tradeoff, criminal-legal conflict, criminal-procedural conflict, criminal-procedural tradeoff, right to a tradeoff, pragmatic type of criminal proceedings, plea bargaining, reconciliation agreements, mediation, exemption from criminal liability.